

Кириш

5A220202 – PR менежмент ва PR таҳлил бўйича магистратура таълими тўрт йиллик бакалавриат йўналишини тамомлаган ва иш берувчиларнинг кадрларга бўлган эҳтиёжларини ҳисобга олиб йўлга қўйилган. Шундан келиб чиққан ҳолда мазкур таълим йўналишларига киришни истаган талабалар эътиборига ҳавола этиладиган саволнома вариантлари журналист олимлар ва амалиётчи журналистлар ҳамкорлигида тузиб чиқилган. Саволларнинг мавзу-мундарижаси журналистика бакалавриат босқичида ўқитилладиган фанлар мавзуларини қамраб олган ва фан дастурларидан ташқарига чиқмасликка қатъий амал қилинган. Шунингдек, соҳа характеридан келиб чиққан ҳолда, давлатимиз ҳаётида рўй бераётган муҳим сиёсий, иқтисодий, ижтимоий ва маънавий жараёнларнинг журналистлар ижодида ёритилиши масалалари ҳам савол вариантларида ўз аксини топган.

5A220202 – PR менежмент ва PR таҳлил мутахассислиги бўйича ўқишга кирувчилар учун мутахассислик фанидан кириш саволлари шакллантирилган. Бу саволномалар ўз негизда қамраб олинган маълумотлар қуйида батафсил келтирилган.

АСОСИЙ ҚИСМ

1. КИРИШ ИМТИҲОНИ (ЁЗМА) БОСҚИЧИНИНГ МАЗМУНИЙ ТАРКИБИ

ЎЗБЕКИСТОННИ РИВОЖЛАНТИРИШ СТРАТЕГИЯСИ, ФУҚАРОЛИК ЖАМИЯТИ

Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантиришнинг Ҳаракатлар стратегияси мақсад ва вазифалари, асосий йўналишлари, Ўзбекистон миллий тараққиётининг янги босқичида фуқаролик жамиятининг шаклланиши ва ривожланиши жараёнида олиб борилаётган ислохотлар, фуқаролик жамиятини шакллантириш ва ривожлантиришда Ўзбекистоннинг ўзига хос хусусиятлари тўғрисида фаол фуқаролик позицияси, танкидий таҳлил ва шахсий масъулиятнинг шаклланиши.

Ўзбекистон миллий тараққиётининг янги босқичида амалга оширилаётган ислохотларнинг мазмун моҳияти, Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича “Ҳаракатлар стратегияси”нинг асосий йўналишлари, уларни амалга ошириш механизмлари; фуқаролик жамиятини барпо этишнинг ижтимоий-сиёсий, ҳуқуқий ва маънавий асослари .

ОЧИҚ АХБОРОТ ТИЗИМЛАРИДА АХБОРИЙ-ПСИХОЛОГИК ХАВФСИЗЛИК

Ахборот хавфсизлиги тушунчаси. Ахборот хавфсизлигини таъминлаш йўллари ва усуллари. Ахборот хавфсизлиги ва миллий манфаатлар. Ахборот хавфсизлиги миллий хавфсизликнинг таркибий қисми сифатида. Ахборот воситалари диққатини жалб этиш ва жамоатчилик эътиборини қаратиш усуллари. Паблик релейшнз таркибий ёндашувлар. Паблик релейшндан қай тарзда фойдаланилади? Жамоатчилик билан алоқалар функциялари нималар иборат?

“Ахборот хуружи”, унинг намоён бўлиш шакллари ва олдини олиш масалалари. Ахборотни ҳимоя қилиш усуллари. Ахборот иммунитетини шакллантириш масалалари. Ахборот хавфсизлигини таъминлаш йўналишлари.

Глобаллашув жараёнида ОАВ хавфсизлиги. Терроризмга қарши курашда ОАВ нинг ўрни.

Ахборот хавфсизлигини таъминлашда радио ва телевидениенинг ўрни. Интернетнинг сиёсий жараёнларга таъсири. Ахборот хавфсизлигини таъминлашда интернетнинг ўрни.

ЖУРНАЛИСТ ФАОЛИЯТИНИНГ ҲУҚУҚИЙ ВА АХЛОҚИЙ АСОСЛАРИ. ЖУРНАЛИСТИКА ПСИХОЛОГИЯСИ ВА СОЦИОЛОГИЯСИ

Журналистикада ахборотнинг ўрни. Ахборот олиш воситалари ва тизими. Журналистика эркинлигининг ҳуқуқий асослари. Журналистнинг ҳуқуқий мақоми. Муаллифлар ҳуқуқини ҳимоя қилишни жорий этиш бўйича халқаро ҳужжатлар. ОАВ фаолиятида халқаро ҳуқуқий меъёрлар ва уларнинг аҳамияти.

Матбуот эркинлиги тушунчаси. Матбуот эркинлигини таъминлашнинг асосий омиллари. Иқтисодий омиллар ва оммавий ахборот воситаларининг эркинлиги масаласи. Демократик жамиятда журналистика ва ахборот тартиби. Давлат ва оммавий ахборот воситалари орасидаги муносабат. Журналистика “тўртинчи ҳокимият” сифатида.

Ўзбекистон Республикасининг “Оммавий ахборот воситалари тўғрисида”ги ҳамда “Ахборот олиш принциплари ва кафолатлари тўғрисида”ги қонунлари. ОАВ рўйхатга олинишининг ҳуқуқий ва қонуний асослари. ОАВ га лицензия бериш ва уни бекор қилиш шартлари. Қонун билан ҳимоя қилинадиган сирлар. Ахборот қонунчилигида интеллектуал мулк тўғрисидаги меъёрлар.

Таҳририят фаолиятида ишлатиладиган муҳим меъёрий ҳужжатлар. ОАВда ҳуқуқшуноснинг вазифаси. Бош муҳаррирининг вазифалари. Матбуот, нашр, матбаа ва матбуот тарқатувчи атамаларининг тавсифи. Низом, таъсис шартномаси, ҳаммуассис ва таҳрир ҳайъати тушунчаларининг тавсифи. Мухбир ёки муҳаррирнинг вазифалари. Газета, журнал, телевидение ва радио таҳририятларидаги хатлар бўлими.

Журналистикада касбий ахлоқий мезонлар. Журналистика самарадорлиги ва унинг замонавий мезонлари. Журналистнинг касбий ахборий маданияти ва унинг умуммиллий маданият билан муносабатлари. Журналистнинг сиёсий маданияти. Сиёсий шарҳловчиларга қўйиладиган талаблар.

Журналистика касбий психологиясининг ўзига хослиги. Журналистнинг ахборот манбалари ва аудитория билан муносабатларида психологик усуллар.

ОАВ фаолияти самарадорлигида журналистика социологиясининг ўрни ва аҳамияти. Журналист фаолиятида қўлланадиган социологик усуллар.

Интернетда журналистик ҳуқуқ ва этикаси.

ПР ВА РЕКЛАМА

“Паблик рилейшнз” тушунчасининг талқинлари. Миллий ва халқаро ПР тарихи. Ривожланган мамлакатларда ПР тизими. Ўзбекистонда ПР хизматлари. Спорт соҳасидаги ПР. Рангли ПР технологиялари. Матбуот хизматининг вазифалари.

Пресс-релиз: шакли, мақсад вазифалари. Пресс-релиз ва пресс-кит (медиа-кит) тайёрлаш босқичлари ва талаблари.

Матбуот анжуманини ташкил этиш ва ўтказиш талаблари. Халқаро анжуманларни ўтказиш, уларнинг моҳияти ва аҳамияти.

Реклама тарихи ва илк реклама агентликлари. Реклама – даромад манбаи сифатида. Матбуотда реклама ва унинг ўзига хос хусусиятлари. Электрон тармоқда реклама турлари ва улар ўртасидаги рақобат, таъсирчан реклама тайёрлаш омиллари. Радиоканалларда реклама тайёрлаш ва узатишнинг ўзига хосликлари. Телерекламада сўз, фикр ва тасвир уйғунлиги. Интернетда реклама турлари ва реклама узатишнинг янгича усул ва технологиялари.

2. МУТАХАССИСЛИК ФАНИЛАРИДАН ИМТИХОН ҚЎЙИДАГИ ТАРТИБДА АМАЛГА ОШИРИЛАДИ:

- Имтихон мавзулари мутахассислик фанлар бўйича имтихон комиссияси аъзолари томонидан тузилади. Мавзулар олий таълим муассасаси қабул комиссиясининг раиси томонидан тасдиқланади ҳамда муҳрланган махсус конвертда қатъий ҳисобот ҳужжатлари сифатида сақланади;

- қабул комиссиясининг раиси ёки унинг топшириғи билан қабул комиссияси масъул котиби ижодий имтихон бошланишидан 20 дақиқа аввал фан бўйича имтихон комиссиясининг раисига ижодий (ёзма) имтихон мавзулари солинган конвертларни топширади ва фан бўйича комиссия аъзоларини имтихон топширувчи гуруҳларга тақсимлайди;

- имтихони ўтказилиши учун 1.30 астрономик соат вақт белгиланади;

- Ёзма жавоблар саҳифалари муҳрланган 12 варақли дафтарга ёзилади, қоралама учун ҳам саҳифалари муҳрланган қоғозлар берилди. Ёзма имтихон ёзилган дафтар ва қоғозларда ёзма иш муаллифини билдирувчи, шартли белгиларнинг қўйилишига йўл қўйилмайди;

- ёзма имтихоннинг ҳажми 7 бетдан кам бўлмаслиги керак;

- ижодий имтихон учун белгиланган вақт тугагандан сўнг, ёзма ишлар қораламалари билан бирга йиғиб олинади ва масъул котибга ёки унинг муовинига топширилади;

- масъул котиб ёки унинг ёрдамчиси ёзма ишларни шифрлаб, фан бўйича имтихон комиссиясининг раисига текшириш учун топширади;

- ёзма ишлар фақат олий таълим муассасаси биносида ва фан бўйича имтихон комиссияси аъзолари томонидан текширилади;

- текширилган ижодий (ёзма) имтихонга қўйилган баллари ва текширувчиларнинг имзолари билан қабул комиссиясининг масъул котиби ёки унинг муовинига топширилади;

- масъул котиб ёки унинг муовини дафтарларни дешифровка қилиб, имтихон қайдномасига абитуриентларнинг фамилиялари ва олган балларини киритади;

Мутахассислик фанлари бўйича ёзма имтихонни баҳолаш мезонлари

Ёзма имтихонни баҳолаш икки тизимли: жавобларнинг тўғрилиги, мазмуни ва матн хатоларига қараб баҳоланади.

Мутахассислик фанлар бўйича ёзма имтихонда тўплаш мумкин бўлган умумий максимал балл миқдори - 100 балл.

Ёзма имтихонни баҳолаш мезонлари

Ёзма имтихонни баҳолаш мезонлари: (мавзу тўғри очиб берилганлиги – 50 балл, мазмуни –30 балл; имловий ва услубий хатолар – 20 балл)

№	Баллар қўйиш мезонлари:	Максимал баллар	
1.	А) Мавзу саёз очилган, рақам ва далиллар етарлича келтирилмаган бўлса – 5 - 7 баллгача, талабгорнинг мавзу юзасидан тасаввури юзаки, фикрлаш доираси тор бўлса, ишда эркин таъсирли баён бўлмаса – 0 – 8 баллгача;	0 - 8	Жами: 15 балл.
	Б) 12 тадан ортиқ услубий ва имловий хатолар мавжуд бўлса - 0 - 5 баллгача, ишда қўпол услубий ва имловий хатолар учрамаса 5 – 7 баллгача	0-7	
2.	А) Мавзу муайян даражада очилган, рақам ва далиллардан биров фойдаланилган бўлса-да, талабгорнинг ифодада бадиий тасвир воситаларидан фойдаланишга интилганлиги кўриниб турса – 10-12 баллгача, таҳлил қилишга ҳаракат қилганлиги сезилиб турса-ю, аммо таҳлилда мантикий хулосалар чиқаришда ожизлиги сезилса – 10 - 24 баллгача;	10-24	Жами: 34 балл.
	Б) орфографик, пунктуацион ва услубий хатоларнинг умумий сони 10 тагача бўлганда - 5 – 7 баллгача бўлган доирада баҳоланади; ишда қўпол услубий ва имловий хатолар учрамаса - 8 – 10 баллгача;	5-10	

3.	<p>А) мавзу анча теран очиб берилган, рақам ва далиллардан ўринли фойдаланилган ҳамда таҳлил қилиш, мантикий хулосалар чиқаришда иқтидор намоён этилган бўлса, тил ва услубда равонлик ва образлилик, фикр-мулоҳазаларни эркин ифодалаш сезилса - 25–27 баллгача; мавзу бир оз очилган, абитуриентнинг фикрлаши ўртадан пастрок, мутахассислик фанларини яхши ўзлаштирмаган бўлса - 35-40 баллгача;</p> <p>Б) Орфографик, пунктуацион ва услубий хатоларнинг умумий сони 6-9 та бўлганда - 6 – 8 баллгача, ишда кўпол услубий ва имловий хатолар учрамаса - 10 – 12 баллгача бўлган доирада баҳоланади;</p>	25-40	Жами: 52 балл
		6-12	
4.	<p>А) мавзу анча теран очиб берилган, соҳага оид адабиётлардан иқтибослар келтирса, рақам ва далиллардан ўринли фойдаланилган, таҳлил ва мустақил умумлашмалар чиқаришга интилиш, мавзунини очишда, мантикий фикрлашда ҳаракат кўзга ташланса, тил ва услубда равонлик, образлилик, фикр-мулоҳазаларни эркин ифодалаш кўриниб турса, айрим муаллифларнинг мазкур мавзу юзасидан билдирган фикрлари мантикли далиллар билан рад этилса ёки танқид қилинган бўлса - 36 – 62 баллгача; далиллар бироз етишмаса, услубда оқсашлар учраса, таҳлил у қадар теран бўлмаса - 35 – 47 баллгача доирада баҳоланади.</p> <p>Б) ишда услубий ва имловий жиҳатдан унча муҳим бўлмаган хатоларга йўл қўйилган бўлса, ижодий иншо – 12 - 16 баллгача; орфографик, пунктуацион ва услубий хатоларнинг умумий сони 4-5 та бўлганда - 13 – 16 баллгача бўлган доирада баҳоланади;</p>	35-62	Жами: 78 балл.
		13-16	
5.	<p>А) мавзу теран ва ҳар томонлама очиб берилган, соҳага оид адабиётлардан иқтибослар келтирса, рақам ва далиллардан маҳорат билан фойдаланилган, мантикий, таҳлилий хулосалар, умумлашмалар чиқариш қобилияти яққол намоён бўлган бўлса, тил ва услубда равонлик, образлилик, фикр-мулоҳазаларни эркин, аниқ ифодалаш кўриниб турса, мазмунга мос шакл танланган, ижодий ишда ўринли тарзда танқидий мулоҳазалар билдирилган бўлса, мазмунни очишда абитуриентнинг мустақил фикрлаш қобилияти аниқ кўриниб турса - 74 – 80 баллгача; ишда умумий хулосалар етишмаса, фикрларни умумлаштиришда мантиқ оқсаса, фикрлар синтези камроқ бўлса - 69 – 76 баллгача баҳоланади.</p> <p>Б) Ишда услубий ва имловий хатолар учрамаса, ижодий иншо - 14 - 16 баллгача бўлган доирада баҳоланади; орфографик, пунктуацион ва услубий хатоларнинг умумий сони 3-4 та бўлса – 16 - 20 баллгача баҳоланади.</p>	14-80	Жами: 100 балл.
		16-20	

Мутахассислик фанлари бўйича (ёзма) имтихон балли алоҳида қайдномага киритилади. Қайднома белгиланган тартибда расмийлаштирилиб, масъул котиб ёки унинг ёрдамчисига тақдим этилади.

3. ИМТИХОН НАТИЖАЛАРИ ВА БЕРИЛГАН САВОЛЛАР БЎЙИЧА АПЕЛЛЯЦИЯ ҚИЛИШ ТАРТИБИ

Мутахассислик фанлари бўйича (ёзма) имтихон натижалари бўйича апелляцияга аризалар фақат тест натижалари эълон қилинган вақтдан бошлаб 24 соат мобайнида қабул қилинади.

Мурожаат мазмунида фақат ўзига берилган тест саволлари ва баллари хусусида эътироз бўлса, қабул қилинади. Лекин бошқа талабалар ишлари ва баллари ҳақида ёзилган шикоят аризалари қабул қилинмайди.

Апелляция қилиш жараёнида талабгорга қўшимча савол беришга рухсат берилмайди.

Мутахассислик фанлари бўйича (ёзма) имтихонда олинган баҳони ўзгартириш фақат фан бўйича комиссиянинг розилиги билан ва фақат апелляция қилувчи талаба иштирокида олий таълим муассасаси қабул комиссиясининг қарори билан амалга оширилади.

Тест ўтказилишига қадар апелляцияга ариза бериш ва уни кўриб чиқиш тартиблари талабгорлар эътиборига етказилади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

Расмий адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. - Т.: Ўзбекистон, 2017.
2. “Тўртинчи ҳокимият” Оммавий ахборот воситалари тўғрисидаги ЎЗР қонунлари, қарорлар ва бошқа ҳужжатлари тўплами. – Т.: Мەхнат, 2003.
3. Ўзбекистон Республикасининг “Ахборот олиш эркинликлари ва принциплари тўғрисида”ги Қонуни. //“Тўртинчи ҳокимият”. – Т.: Мەхнат, 2003.
4. Ўзбекистон Республикасининг “Ахборотлаштириш тўғрисида”ги Қонуни. //“Тўртинчи ҳокимият”. – Т.: Мەхнат, 2003.
5. Ўзбекистон Республикаси “Оммавий ахборот воситалари тўғрисида”ги Қонуни. //“Тўртинчи ҳокимият”. – Т.: Мەхнат, 2003.
6. Ўзбекистон Республикаси “Журналистик фаолиятни ҳимоя қилиш тўғрисида”ги Қонуни. //“Тўртинчи ҳокимият”. – Т.: Мەхнат, 2003.
7. Ўзбекистон Республикасининг “Ноширлик фаолиятини ҳимоя қилиш тўғрисида”ги Қонуни. //“Тўртинчи ҳокимият” – Т.: Мەхнат, 2003.
8. Инсон ҳуқуқлари (Инсон ҳуқуқлари тўғрисида халқаро билл). Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларацияси. А. Абдуқодиров таржимаси. –Т.: Адолат, 1992.
9. Мирзиёев Ш.М. Қонун устуворлиги ва инсон манфаатларини таъминлаш юрт тараққиёти ва халқ фаровонлигининг гарови. – Т., “Ўзбекистон”, 2017.
10. Мирзиёев Ш.М. Эркин ва фаровон, демократик Ўзбекистон давлатини биргаликда барпо этамиз. – Т., “Ўзбекистон”, 2016.
11. Мирзиёев Ш.М. Буюк келажакимизни мард ва олижаноб халқимиз билан бирга курашимиз. – Т., “Ўзбекистон”. 2017.

12. Мирзиёев М.Ш Матбуот ва оммавий ахборот воситалари ходимларига // “Халқ сўзи” газетаси 2021 йил 27 июнь.

Махсус адабиётлар

13. Мўминов Ф.А. Журналистика ижтимоий институт сифатида. - Т., 1998.
14. Ворошилов В.В. Журналистика. Учебник. – СПб.: Изд. Михалова, 1999.
15. Прохоров Е.П. Введение в теорию журналистики. Учебник. – М.: Изд. Московского университета, 2005.
16. Ким М.Н. Новостная журналистика. Учебник. – СПб., 2003.
17. Ким М.Н. Технология репортажа. Учебник. СПб.: Изд-во Михайлова, 2004.
18. Тертычный А.А. Жанры периодической печати. Учебник. – Москва: Аспект Пресс. 2000.
19. Мўминов Ф. А., Нурматов А.Н. ва бошқалар. Жаҳон журналистикаси тарихи. Дарслик. – Тошкент: Ўзбекистон файласуфлари миллий жамияти нашриёти. 2006.
20. Медиаэкономика зарубежных стран: Учебное пособие/ Елена Варганова. – М.: Аспект Пресс, 2003.
21. Репортёрлик фаолияти назарияси ва амалиёти. Ўқув қўлланма. Қ.Т.Эрназаров ва б. ЎзМУ. 2002.
22. Фихтелиус Э. Журналистиканинг ўн қоидаси. – Тошкент, 2002.
23. Багдикян Б. Монополия средств информации. – М.: Прогресс, 1987.
24. От книги до Интернета. Журналистика и мир на рубеже нового тысячелетия / Отв.ред. Я.Н.Засурский, Е.Л.Варганова. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 2000.
25. Организация работы отдела новостей. Р.Кембелл. Материалы семинара для директоров отделов новостей. АНО Интерньюс. 1998.
26. Справочник для журналистов стран Центральной и Восточной Европы. Редактор – составитель – М.Ф.Мэллет.- М.: «Права Человека», 1998.
27. Авраамов Д.С. Профессиональная этика журналиста: Учебное пособие. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 2003.
28. Блэк С. Введение в публик рилейшнз. – Ростов-на-Дону, 1998.
29. Почепцов Г. Паблик рилейшнз для профессионалов. М.: Рефл-Бук, 2000.
30. Почепцов Г. Паблик рилейшнз, или как успешно управлять общественным мнением. – М.: Центр, 1998.
31. Бове К., Аренс У. Современная реклама. – Тольятти: Изд.дом Довгань, 1995.
32. Тоффлер Э. Третья волна. – М.: Изд. АСТ, 1999, 776 с.
33. W.A.Hatchen, J.E.Scotton. The world news prism, Iowa State Press, 2002, 355 p.
34. Vivial, John. The Media of Mass Communication – 5th ed. Winona State University, 1999, 403 p.
35. Stephens, Mitchell. Broadcasting News. 3 ed. Fort Worth, Harcourt Brace Jovanovich, 1993, - p.425
36. Serrin, William. The Business of journalism: Ten Leading Reporters and Editors on the Perils and Pitfalls of the Press. New Press, 2000, 376 p.
37. Webster F. Theories of the Information Society. London: Routledge, 1997. 432 p.
38. Richard R. Media Economics. Concepts and Issues. London: Sage, 1989. 218 p.
39. Peter E. Mayeux. Broadcast news. Writing and reporting. - 2nd ed. University of Nebraska – Lincoln, 1996. 435 p.
40. Esser F. Tabloidization of News. Comparative Analysis of Anglo-American and German Press. Journalism// European Journal of Communication. 1999. Vol.14, #3. P.292

Қўшимча адабиётлар

41. Нестеренко Ф.П., Эрназаров К.Т., Маматова Я.М. Труд журналиста: профессионализм, творчество, мастерство. Учебное пособие. – Т., 2002.

42. Профессионал маҳорат сари тўрт қадам. (Журналистлар учун ўқув қўлланма). –Т., 2002.
43. Мельник Г.С., Тепляшина А.Н. Основы творческой деятельности журналиста. - СПб.: Питер, 2006. – 272 с.
44. Саидов Ҳ. Янгиликлар ёзиш ва таҳрир санъати. – Т.: Маърифат-мададкор, 2002. - 56 б.
45. Alfred Lawrence Lorenz, John Vivian. News Reporting and Writing. USA: Allyn and Bacon, 1996.-616 p.
46. Melvin Mencher. News Reporting and Writing. - Seventh edition. - USA, Brown and Benchmark, 1997.-712 p.
47. Эрназаров Қ. Т. ва бошқалар. Репортёрлик фаолиятининг назарияси ва амалиёти. Ўқув қўлланма. – Т.: Зарқалам. 2002.
48. Дэвид Рэндалл. Универсальный журналист. – Алматы, 1996.
49. Муминов Ф.А. Методы журналистики и методы деятельности журналистов. – Т.: Университет, 1998.
50. Стрельцов Б.В. Основы журналистики. Жанры.– Минск, 1990.
51. Дўстмухамедов Х. Оммавий ахборот воситаларини ривожлантиришнинг демократик андозалари. Т.: Ўзбекистон, 2005.
52. Засурский Я.Н. Искушение свободой. Российская журналистика: 1990–2004. – Москва: Изд. МГУ, 2004.
53. Прохоров Е.П. Журналистика и демократия. Учебное пособие. – Москва: Изд. «Аспект Пресс», 2004.
54. Соломон Л. Всеобщая история прессы. Пер. с нем. // История печати. Антология. – М.: Аспект пресс. 2001.